

JOSIP HORVAT, Stranke kod Hrvata, Slavonica, Vinkovci, 1994., 152 str.

Cjelokupni opus Josipa Horvata (1896.–1968.) oduvijek je privlačio pozornost šireg čitateljstva. Prije svega, Horvat je znao svojim dotjeranim stilom zanimljivo opisati različite događaje iz povijesti Hrvatske. Brilljantna narativnost donijela mu je velike uspjehe. Brojna pokoljenja uzdizala su se na njegovoj dvosveščanoj sintezi »*Politička povijest Hrvata*« (izašle 1936. i 1938.) koja je među prvima opisala u širem luku suvremenu hrvatsku povijest. No, Horvat nije bio samo obični pripovjedač. On je kao vrstan liberalni novinar »obzoraškog« kruga i sam djelovao u stvaranju javnoga mišljenja. U tom djelovanju povijest je postala predmet njegova istraživanja. Upravo u raščlanjivanju povijesnog razvitka Horvat je tražio pouku, a iz toga i izlaze iz političkih kriza koje je i osobno vrlo duboko osjećao.

Knjiga *Stranke kod Hrvata i njihove ideologije* tiskana je prvi put 1939. godine u izdanju beogradske *Politike*. Napisana je na ljevakici, a objavljena na ćirilicnom pismu. Priređivač pretiska prof. dr. Mira Kolar-Dimitrijević piše da je knjiga »nastala iz praktične potrebe da se Srbi upoznaju sa živom stranačkom aktivnošću Hrvata, jer je Banovina Hrvatska željela ukazati na prošlost Hrvata kao državotvornog naroda kojemu sudbina nije bila sklona« (142.). Dakle, riječ je o političkom trenutku kad se pokušao ostvariti veliki sporazum na jugoslavenskoj razini između beogradskih nositelja vlasti i Hrvatske seljačke stranke kao nositelja hrvatskih političkih interesa. I sam Horvat šalje poruku u duhu banovinskog projekta kada na kraju svog djela piše da je S. Radić prije smrti izjavio: »Traži se forma za sporazum...« (105.).

Horvat započinje svoju knjigu nizom kratkih poglavlja koja opisuju postanak i razvitak hrvatskoga naroda do pojave Narodnoga preporoda u 19. stoljeću. Autor nije shvaćao političku stranku u suvremenom smislu, kao posebnu organizaciju s razvijenim stranačkim ustrojstvom, koja se pojavila s demokratizacijom društva. Za njega je stranka »instrument političkih stvaranja« koja određuje, usmjerava i vodi poslove jedne zajednice (5.). U ovoj knjizi nećemo pronaći puno konkretnih podataka o pojedinim hrvatskim strankama koje se prvi put javljaju početkom četrdesetih godina prošloga stoljeća. Autor je više pratio opća politička kretanja unutar društva i detektirao pojedine snage koje nisu morale biti političke stranke u punom smislu toga pojma da bi ostvarile pojedine zahtjeve vremena.

Zanimljivo je da Horvat uočava formiranje političkih stranaka u Hrvata već odmah po njihovom dolasku u novu domovinu. Ipak tu tvrdnju nije mogao podrobije razložiti pa se zadovoljio naslućivanjima da je u ono doba stare hrvatske države »morao biti bujan politički život« (8.).

Autor je istaknuo značenje geopolitičkog čimbenika u političkom životu Hrvatske, smatrajući da su Hrvati uvijek morali preživljavati između velikih susjednih sila (Franci, Bizant, Rim, Turci, Venecija, Mađari), to jest, između civilizacija Zapada i Istoka. Stoga su Hrvati, kako piše Horvat, otpočeka razvili dvije političke stranke: 'latinašku' (prozapadnjačku) i 'narodnjačku' (konzervativnu). Prvu struju krasilo je prilagođavanje zapadnom (kulturnom) krugu, koji je dugotrajno dominirao, dok je druga, plemensko-ratnička struja, ustrajala na tradiciji. Čini se da je Horvat već u opisu srednjovjekovne Hrvatske htio razviti dramatsku priču o povijesnom kontinuitetu problema koji su politički dijelili hrvatsko društvo.

S krajem 18. i početkom 19. stoljeća Horvat nas uvodi u sferu ideja nacionalizma, koji se kod Hrvata generira u okružju jačanja habsburškoga centralizma i prvih protufeudalnih titrajeva liberalizma. Posebnu pozornost posvećuje grofu Janku Draškoviću, označujući ga ideologom moderne hrvatske politike. Drašković imponira piscu zbog sposobnosti da utjelovi duh europske demokracije u hrvatsku nacionalnu ideju. Stoga ideju o oživotvorenju hrvatskoga prirodnog i državnog prava, koja teži ujedinjenu hrvatskih zemalja u prosvjetiteljskom kontekstu, Horvat u potpunosti prihvaća. No, tu

se već razvija budući problem, koji Horvat sagledava iz perspektive monarhističke Jugoslavije. U razdoblju sve nametljivije mađarizacije hrvatski su se politički predstavnici isključivo služili argumentima starih municipalnih prava. A taj izbor, smatra Horvat, vodio je prema historizmu koji su kasnije najčvršće prihvatili starčevićanci. S druge strane, upravo nosioci 'ilirskoga' pokreta shvaćaju da u međunacionalnom sukobu Hrvati moraju tražiti saveznike. Tako Horvat piše da je ilirska ideja stvorila koncept jedinstva svih Južnih Slavena koji je anticipirao rušenje habsburškog i turskog carstva (25.). Doduše, i u krugu 'iliraca', tj. budućih pripadnika Narodne stranke, stvorilo se 'konzervativno krilo' koje je rješenja tražilo u uskoj suradnji s bečkim dvorom. Upravo na burnim događajima iz 1848. Horvat ističe koje su sve grupacije činile Narodnu stranku i kako su rasuđivale političke probleme. Slijedi analiza zbivanja iz 1861., kad se nakon desetljeinog apsolutizma stvorila potreba za revidiranjem stranačko-političkog života. Nižu se slike ponašanja svih stranaka, koje nikako nisu pronalazile formulu za poboljšavanje hrvatskoga položaja. S Hrvatsko-ugarskom nagodbom (1868.) stiglo je novo razočaranje, koje je djelomično ublažio proces modernizacije proveden pod vodstvom bana Ivana Mažuranića. Za toga bana Horvat piše da je bio »sigurno najbolji državni organizator, što su ga Hrvati imali u XIX. vijeku«. (54.) Politički prijelom dolazi, prema autoru, s novim pokoljenjem koje je 1895. prvi put nastupilo u javnosti. Riječ je o mladim studentima koji su prilikom dolaska kralja Franje Josipa u Zagreb demonstrirali neslaganje s autoritativnim režimom bana Khuena. Horvat tumači da je u političkom smislu to bio povoljan trenutak za pojavu novih snaga jer su se stare oporbene stranke – Neodvisna stranka prava i Stranka prava – suočile sa zastojem u svome razvitku.

Zaustavljajući se na pravašima Horvat je istaknuo ulogu Josipa Franka (1844.–1911.). Tako on smatra da je vođa Čiste stranke prava bio vrlo sposoban političar koji je znao manipulirati svojim poklonicima. U toj analizi Horvat se poslužio optužbama frankovačkih protivnika. Tako on, na primjer, opisujući Franka, govori o dvoličnjaku koji služi kao »honorarni politički agent u makinacijama protiv narodne stranke« (62.). Pišući o pravašima Horvat radi faktografske pogreške: Ante Starčević je umro u veljači 1896. godine, a ne u veljači 1895., a Čista stranka prava nije bila u koaliciji s Hrvatskom strankom prava pa nije ni mogla iz nje izaći (68.).

S druge strane, Horvat odaje veliko priznanje 'mladoj generaciji' koja početkom XX. stoljeća donosi nove realističke ideje. U tom slijedu piše afirmativno, možda ponekad previše apologetski, i o radićevcima. Tu mislim na određene usporedbe s Antom Starčevićem, kada u kontekstu hrvatskoga nacionalizma autor nastoji ukazati na sličnosti između starčevićanaca i radićevaca. Ipak, povijesna je činjenica da je riječ o posebnim ideologijama i političkim ponašanjima, akcijama koje su se odvijale u različitim vremenskim okolnostima. Kasniji Starčevićevi nasljednici raznih boja tek su kratkoročno pronalazili zajednički jezik s radićevskom Hrvatskom pučkom seljačkom strankom. Još više je Horvat okupljen političkim djelom Frane Šupila, jadranskim pravašem, koji je bio među najaktivnijim poticateljima političkih procesa u Hrvatskoj. Autoru se dopala njegova beskompromisnost koja je težila revolucionarnim metodama. Očito da je Šupilo u Horvatovim radovima zrcalio lik intelektualca koji navješćuje toliko potrebne promjene Hrvatskoj.

Kada piše u poglavlju »Veleizdajnički procesi« o 'nekim misterioznim revolucionarnim odborom', Horvatov izraz ostaje nedorečen. U njegovom radu nećemo pronaći ni riječ o ekspanzionističkim namjerama Kraljevine Srbije, jer očito da u vremenu kada on piše ovu knjigu dolazi do sporazuma o Banovini Hrvatskoj pa stoga nije bilo zgodno isticati negativne snage partnera s kojime se sporazumijevalo. Tako Horvat gotovo da i ne spominje srpske stranke koje su u hrvatskom političkom životu ostavile dubokoga traga. Isto tako, u ovome djelu za autora su ostala nepoznata razna (polu)tajna društva tipa 'Narodne Odbrane', čija je zadaća bila da se njezini pripadnici obuču za raznovrsne vojne akcije i tako djeluju na širenje svesrpsstva na izvansrbijanskim prostorima.

Horvat smatra da se poslije balkanskih ratova 1912./13. hrvatsko pitanje konačno 'izrodilo u južnoslavensko pitanje' (87.). No, on uopće ne analizira težnje srpskoga nacionalizma, pa na kraju krajeva i interese hrvatskih nacionalizma, tako da ostaje nejasna pozadina nacionalnih sukoba u budućoj jugoslavenskoj državi. Zapravo je problem u tome što je Horvat izbjegavao dublju interpretaciju. On je nastojao pokazati da je srž problema u nepronalaženju uzajamnog sporazumijevanja i ništa više.

U opisu razdoblja uoči i nakon osnivanja Kraljevine SHS Horvat ističe sukob između Stjepana Radića i Svetozara Pribićevića. Sukob je to koji, prema autoru, izražava sučeljavanje glavnih osoba tadašnjeg političkog života Hrvatske. Horvat nastoji pokazati da je osnovna pogreška novih jugovlasti bila u nepoštivanju Radićeva autoriteta, čime su hrvatski seljački slojevi isključeni iz politike, to jest on želi objasniti da nije bio problem u teritorijalnom i nacionalnom obliku nove države, nego u načinu uređenja Jugoslavije. U pogledu Pribićevićeva političkog vladanja Horvat donosi jednu doista neobičnu usporedbu. Naime, on uspoređuje rodonačelnika pravaštva s Pribićevićem, smatrajući da je potonji » 'pravaš' svojega shvaćanja jugoslovenstva «! (100.). Ta je komparacija više nategnuta, da ne kažemo potpuno apsurdna, jer je riječ o posve različitim tipovima političara. Horvat nastoji potražiti sličnost u obostranoj 'krutosti' dvaju nacionalnih predvodnika. No, zar je Starčević bio kao Pribićević ikada na kakvom državnom položaju s kojega se obavljala sustavna represija. Što se tiče pak ideologija, Pribićević je znao pronaći putove za ostvarivanje svojih nacionalno-ideoloških postavki. Upravo je pod njegovim čelništvom Srpska samostalna stranka znala iskoristiti popularni koncept 'narodnoga jedinstva' za promicanje jugoslovenstva, koje je krajem 1918. donijelo nametnutu centralističko-unitarističku koncepciju državnog uređenja. Nadalje, višeslojni Pribićević popustio je u svojoj krutosti i vratio se demokratskim načelima i suradnji s Hrvatima kada više nije bio potreban beogradskim vlastima. Takva iskustva Starčević nije imao. Kod njega je ideja hrvatske samostalnosti konstanta.

Isto tako je kontroverzan Horvat kada u razdoblju o Prvom svjetskom ratu bilježi da se 'milinovska' stranka prava povratila na prvotna načela Ante Starčevića, pri čemu više ne negira Srbe i spremna je ući u novu državnu zajednicu sa Srbijom (89.). U istom poglavljju spominju se i akcije jugoslavenskih dobrovoljaca, ali ne i negativna iskustva poput slučaja iz Odese (1916.) kada su srpski oficiri ubijanjem neposlušnih ratnih zarobljenika s prostora juga Austro-Ugarske Monarhije pokazali sve proturječnosti političkog jugoslovenstva.

Horvat je u ovome djelu nastojao oslikati povijesne probleme hrvatskoga naroda. U svojoj analizi nacionalizma on se opredijelio za tada pobjedničku liniju jugoslovenstva. Na to je vjerojatno utjecao i 'slavenofilski odgoj' intelektualnih krugova toga doba koji su vjerovali u koncepciju integracije zemalja slavenskoga juga. Riječ je o tipu idealnog jugoslovenstva koji je, zadržavajući hrvatska obilježja, nastojao pronaći formulu za kooperaciju svih južnih Slavena radi zadovoljavanja njihovih nacionalnih sloboda. Tako i Horvat bilježi postojanje hrvatske svijesti i državne zajednice kroz stoljeća. Ipak kod njega postoji uvjerenje da povijesni proces ostvarivanja hrvatskog političkog jedinstva neizbježno vodi k južnoslavenskoj državi, jer jedino u takvom okviru Hrvati mogu potvrditi svoj svenacionalni život. Politički događaji pokazali su da takav nauk nije bio ostvariv. No, i intelektualno jugoslovenstvo je dio naše povijesti. Mnogi pripadnici tog ideološkog sustava bili su ponajveći predstavnici hrvatske kulture koji se nisu istodobno pokazali spremnima za složene državne i diplomatske bojeve. Među njima i Horvat je dao prilog opisujući sa svojih stajališta povijesno-političke probleme Hrvata.

Knjizi je pridodan i jedan zaseban povijesni prilog. Riječ je o životopisu slavonske plemićke obitelji Mihalovich, koji je preuzet iz Horvatove knjige »Hrvatski panoptikum« izašle 1965. godine. Tu je Horvat pokazao svoju izvanrednu sposobnost za opisivanje sudbine aristokratske obitelji u dugom vremenskom rasponu. Tako on prati pojavu obitelji Mihalovich u Hrvatskoj početkom 18. stoljeća, njezin uspon, u kojemu se izdvaja Antun Mihalovich, posljednji ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, pa sve do

komunističkog društva kada 1956. umire u posvemašnjem siromaštvu i posljedni od Mihaloviča na hrvatskom tlu.

Obadva Horvatova teksta ponovno je za objavljivanje vrlo stručno pripremila prof. dr. Mira Kolar-Dimitrijević. Ona je na kraju knjige pridodala bogati informativni dodatak »Prilog biografiji Josipa Horvata, povjesnika i novinara« i širi »Izbor iz bibliografije Josipa Horvata« (137.–150.). Autorica je, što baš i nije običaj naših priređivača, ponudila u pogovoru kritički presjek, ukazujući na realnu činjenicu da se Horvat u većini svojih djela »uvijek nastojao prilagoditi situaciji«.

Lakoća Horvatova pera vješto nas je uvela u bogati svijet političke povijesti Hrvata. Istodobno ovo djelo pokazuje kako su liberalni hrvatski intelektualci shvaćali povijesnu zbilju. Horvat je darovao knjigu koja ima svojih vrijednosti. Na nama je da ju dalje komentiramo i nadopunjujemo autorova stajališta.

Stjepan Matković

LYDIA SKLEVICKY, Konji, žene, ratovi. / Odabrala i priredila Dunja Rihlman Auguštin / Ženska infoteka, Zagreb, 1996, 311 str.

Ovaj izbor radova L. Sklevicky (1952.–1990.) reprezentativan je iskaz o njejoj osebnosti, imaginaciji i radišnosti u toku petnaestogodišnjeg javnog djelovanja kao povjesničarke, sociologinje, etnologinje – i feministkinje. Posebno je vrijedan njen pionirski doprinos u istraživanju povijesti ženskog pokreta na ovim prostorima, kako onog »građanskog«, tako i »proleterskog«. Kritički analizirajući ovaj drugi uspjele je, kako to navodi i priređivačica njenih radova D. Rihlman Auguštin, »proniknuti u metode i političke pritiske kojima se jugoslavenska 'revolucija' služila: deklarativno zastupajući kulturnu i društvenu mijenu i 'oslobodenje žene', tijekom gotovo pola stoljeća mobilizirala je žene i uz pomoć 'njihove' organizacije političkim elitama osiguravala podršku, tj. moć.« (7.–8.)

Zalažući se za novu povijesnu disciplinu – historiju žena, autorica u članku *Konji, žene, ratovi, itd.: Problem utemeljenja historije žena u Jugoslaviji*¹ (13.–24.) izlaže osnovne odrednice kritičkog pristupa »iz ženske perspektive« spram tradicionalne povijesne znanosti. Učiniti žene vidljivima – prvi je zahtjev tog pristupa koji stavlja u pitanje već uobičajeni odnos općeg i posebnog u hijerarhiji relevantnosti pisanja povijesti. Jer, sve što je poznato o iskustvima žena u prošlosti, posredovano je refleksijama muškaraca i vrijednosnim sustavima koje oni definiraju. Drugo temeljno uporište polazi od tvrdnje da se »općoj povijesti« trebaju postaviti nova pitanja, odnosno postojećim općim kategorijama potrebno je dodati i neke nove, one »iz ženske perspektive«: reprodukciju, seksualnost, žensku svijest i dr. Time bi se prevladala umjetna granična crta koja odvaja (muški) prostor javnosti i (ženski) prostor privatnosti. Otvaranju novih pitanja – koja se postavljaju, naravno, i svim »starim« izvorima, jer oni sadrže dovoljno obavijesti o životu žena – pogodovali su američka »nova socijalna historija« i utemeljenje ženskih studija.

¹ Objavljeno u zborniku *Žena i društvo. Kultiviranje dijaloga* /uredila L.S./, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb 1987. (Prvotna verzija napisana za britanski časopis *History Workshop News-letter*, Oxford).